

Боднар С. М.
слухач магістратури
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Горобець М. С.
слухач магістратури
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАДІЖОК МАЙНА ГРОМАДЯН, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Розглянуто такий структурний елемент криміналістичної характеристики вчинених неповнолітніми крадіжок майна громадян, як особа злочинця. Простежено взаємозв'язок особи злочинця з іншими елементами криміналістичної характеристики досліджуваного кримінального правопорушення.

Ключові слова: неповнолітній, особа злочинця, елементи криміналістичної характеристики.

Постановка проблеми. Крадіжки чужого майна є найбільш розповсюдженими кримінальними правопорушеннями, вчинюваними в Україні. Так, згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, в 2014 р. зареєстровано 226756 таємних заволодінь чужим майном. Ці дані свідчать про недостатню ефективність існуючих на сьогодні методів боротьби зі злочинами вказаного виду, що і визначає актуальність цієї теми.

Зміна ситуації на краще вбачається у формуванні алгоритму дій працівників правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії. Формування відповідного інформаційного комплексу можливе шляхом вивчення особи злочинця як одного з ключових компонентів криміналістичної характеристики крадіжок чужого майна громадян, вчинених неповнолітніми.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На необхідність більш глибокого, повного та всебічного вивчення особи злочинця зверталася увага ще в роботах основоположника криміналістичної науки Г. Гросса, який пропонував розробляти методику розслідування злочинів, в якій основний акцент пізнання був зміщений з події злочину на злочинця, враховувався нерозривний зв'язок останньої із слідами злочину. Різні аспекти дослідження особи злочинця розглядалися у працях таких відомих учених, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.А. Жбанов, Г.Г. Зуйков, А.І. Іщенко, В.О. Коновалова, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков, та багатьох інших.

Разом із тим не менш важливо знати специфіку особи злочинця за кри-

мінальними правопорушеннями досліджуваної категорії, оскільки це дозволяє ефективно здійснювати заходи розслідування та попередження.

Метою даної статті є характеристика особи неповнолітнього злочинця з позиції соціально-рольових, соціально-демографічних, кримінально-правових та інших відомостей.

Виклад основного матеріалу. Особа злочинця, як елемент криміналістичної характеристики – це стійка криміналістично-значуща сукупність психофізіологічних якостей та рис, мотиваційних установок, емоційної та раціональної сфер людської свідомості, що відобразилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення та приховування злочину, а також постзлочинної поведінки [1, с. 54].

Важливо зазначити, що поняття особи неповнолітнього злочинця помітно відрізняється від загального поняття особи злочинця. Окрім названих вище ознак, характерних будь-якій особі злочинця, особа неповнолітнього злочинця характеризується рядом специфічних ознак, притаманних тільки для неї (вольових, фізичних, інтелектуальних та інших).

Найбільш вдалим є визначення, запропоноване В.Т. Фурсовим: «Особистість неповнолітнього злочинця – це діалектична сукупність індивідуальних і типових властивостей (відносин) людини у віці від 16 (14) до 18 років, яка визначає конкретне соціальне якість-сутність, яка характеризується наявністю кримінально-процесуальних, виправно-трудових і пов'язаних з ними інших відносин, обумовлених фактами вчинення ними злочинів, визнання вини, засудження, призначення і виконання покарання, попередження нового злочину». В зазначеному визначенні досить повно висвітлено і соціальні, і юридичні ознаки, які характеризують особу неповнолітнього злочинця [2, с. 6–7].

В основі дослідження лежить структура, «бо не можна зрозуміти механізм злочинної поведінки, не пізнавши структуру особистості» [3, с. 12].

Більшість вчених-криміналістів визначають загальноприйнятну структуру особи злочинця, яка складається з таких ознак: 1) соціально-рольові (найближче оточення, побутові, сімейні, виробничі та цивільні відносини); 2) соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і рід занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови); 3) морально-психологічні (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, рольові особливості, психічні аномалії, що не виключають осудність, рівень потреб); 4) кримінально-правові (мотиви злочину, характер та спрямування посягань, одиночний чи груповий характер посягань, строк і вид покарання, стаття КК України) [4, с. 91–92].

Розглянемо характеристику деяких ознак.

Соціально-рольові. Визначну роль у виникненні у неповнолітніх антисоціальної спрямованості, як правило, відіграють несприятливі умови в сім'ї (пияцтво, скандали, сварки), несприятлива педагогічна позиція батьків (низький культурно-освітній рівень суттєво ускладнює визначення раціональної педагогічної позиції стосовно підлітків, обмежує вибір форм та методів реагування на їх проступки) [5, с. 152].

Спілкування зі своїми ровесниками – провідний тип діяльності у цьому віці. Саме у спілкуванні засвоюються норми соціальної поведінки, встановлюються відповідні взаємостосунки, розвивається почуття симпатії чи антипатії. Якщо потреба у спілкуванні реалізується не в сприятливих умовах, а в неформальних підліткових групах і вуличних компаніях, які в якості цінностей сповідують випивку, наркотики, хуліганство і т.д., то це може стати для підлітка небезпечним криміналізуючим фактором [6, с. 148].

Соціально-демографічні. Головні умови, що провокують внутрішні й зовнішні суперечності, такі: недоступність для сучасного підлітка тих засобів освіти, виховання, професіоналізації, розвитку, які необхідні для нормальної соціально-культурної адаптації особистості в даному суспільстві; невідповідність рівня виявлених здібностей і раніше закріплених якостей підлітка завданням, які він ставить перед собою, зниження авторитета вчителя і педагогічної діяльності в цілому, слабка організація позаурочної діяльності учнів і відхід від організованих форм суспільно корисної праці [6, с. 229–230]. Аналіз соціальної структури неповнолітніх злочинців свідчить, що найчастіше вчиняють злочини учні професійно-технічних училищ, особи, які не працюють та не навчаються [5, с. 152].

Особливістю злочинності неповнолітніх в Україні є ще й окремі тенденції, що складаються під впливом соціально-психологічних чинників. Це, передусім, такі: втрата значною частиною молоді загально визнаних людських ідеалів у сфері соціального життя; втрата поваги та довіри до правоохоронних органів значною частиною молоді; релігійна нетерпимість; пияцтво; наркоманія, токсикоманія; правовий нігілізм [7].

У психології особистості злочинця розрізняють конкретного роду дефекти: а) дефекти індивідуального праворозуміння (соціально-правовий інфантілізм; правова неусвідомленість; соціально-правова дезінформованість; правовий нігілізм; соціально-правовий цинізм); б) патологічні потреби сфери особистості; в) дефекти в особистих настановах; г) дефекти психічного розвитку (майже у 50 % засуджених) [8, с. 90].

Кримінально-правові. Характерним явищем сучасності є формування угруповань молоді. Безконтрольну діяльність деяких із них, як і процеси демократизації суспільства, вони розуміють як вседозволеність. Це завдає шкоди інтересам суспільства, призводить до аморальної поведінки підлітків, формування протиправних, а потім і злочинних груп [5, с. 152].

Злочинна подія ніколи не проходить безслідно. Вона завжди залишає конкретний відбиток як у свідомості людей (злочинця, потерпілого, свідків), так і в матеріальній обстановці місця події. Тому і обстановка місця події – не що інше, як опредметнена психологія учасників розслідування події [9, с. 57]. Тому доцільно простежити як морально-психологічні та фізичні властивості особи злочинця взаємопов'язані з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Частіше за все закономірний зв'язок простежується між способом вчинення та особою злочинця. Криміналістична характеристика зазначених еле-

ментів злочину опосередковується сукупністю ситуаційних виборів злочинцем моделей поведінки, обумовлених його особистісними особливостями, на які потрібно звернути увагу слідчому. Криміналістично-значущими та визначальними під час вибору способу вчинення та приховування злочину є загальні риси людини: риси характеру, здібності, а також психічні відхилення [10, с. 91–92]. Вчиняючи злочин, особа рідко діє спокійно. Найчастіше вона знаходиться у стані збудження, нервового напруження, викликаного активною участю у злочинній події. В такому стані вона, як правило, не обирає як їй краще вчинити, а діє машинально, більш звичним, а, відповідно, і більш зручним для неї способом [9, с. 59].

За проведеним Рудницькою Ю. дослідженням було виявлено, що неповнолітні, в тому числі малолітні особи, діють переважно у складі груп з 2–4 осіб. Об'єкт посягання вибирають раптово, не завжди володіючи точною інформацією про наявність предмета посягання, а як наслідок – у них відсутній попередній план злочинних дій і розподіл ролей між собою, діють примітивно. Переважно це жилі приміщення або неохоронювані споруди, що полегшує доступ до них. Відповідно, якщо це квартира, як правило, на першому поверсі, проникають до неї через балкон, в якому не зачинене вікно. Стосовно приватних будинків, можуть відшукати ключі від замка, схованого на видному місці, пошкодити скло вікон та замків. У кіосках або магазинах для злочину замка та проникнення всередину використовують підручні засоби, металеві прути, сокири [11, с. 368].

У 75 % випадків неповнолітні діють у районі новобудов, називаючи такі обставини, що сприяли вчиненню крадіжок саме в цих районах: однотипність замикаючих пристроїв; недосконалість кріплення дверей і вікон; велика кількість мешканців у будинку та відсутність особистого знайомства людей. Якщо крадіжки вчиняються у громадських місцях — велика кількість людей, штовханина, зменшена увага останніх. Більшість крадіжок вчиняються у будні дні, переважно з 12 до 18 години; 65 % випадків із цієї кількості крадіжок було вчинено навесні, а також у період відпусток [12, с. 169].

Часто крадіжки вчиняються напередодні святкових днів, переважно після обіду і до пізнього вечора. Потерпілими від злочину стають переважно малознайомі особи, рідко знайомі та родичі, за виключенням, якщо це сільська місцевість або з невеликою кількістю людей.

Подальша доля предметів залежить від їхніх особливостей. Якщо це гроші, то одразу купують на них мобільні телефони, відео- та аудіотехніку, витрачають на розваги. Продукти харчування споживають. Більш цінні речі, наприклад вироби із золота, чорного та кольорового металу, техніку, збувають, переховують в себе або у знайомих, родичів. Непідготовленість і відсутність чітко продуманого способу вчинення злочину дозволяє виявляти на місці його вчинення досить велику кількість різних слідів, специфічних саме для неповнолітніх (за розміром, характером, відстанню, напрямом руху і т.д.).

Предмет злочинного посягання впливає з потреб злочинця, які є внутрішнім джерелом активності особистості. Потреби можуть бути як матеріальні-

ми, так і духовними. Вони безпосередньо пов'язані з мотивами всіх вчинків і в кінцевому результаті визначають спосіб життя особистості і її діяльність [9, с. 58]. Як показало дослідження, предметом посягання переважно стають продукти харчування, наприклад, солодощі, солодкі та алкогольні напої. Значну частку становить викрадення грошей, але в силу того, що вони на момент вчинення кримінального правопорушення не володіють інформацією про точне місце знаходження предмета посягання, викрадають невелику суму грошей. Слід зазначити, якщо крадіжки вчиняються у громадському місці, то предметом злочину переважно стають мобільні телефони. Не обходять стороною золоті прикраси, чорні і кольорові метали та вироби з них на велику собівартість. Більш обізнані неповнолітні злочинці або за участю дорослих, але дуже рідко, викрадають транспортні засоби (мопеди, велосипеди).

Аналізуючи сліди місця події, можна отримати відомості про психологічну атмосферу злочинної події, про те, в якій обстановці вчинювався злочин: мирній чи конфліктній, очікувала жертва нападу чи він був раптовим [9, с. 64].

Висновки. У підсумку можемо зазначити, що відомості про особу злочинця займають ключове місце у криміналістичній характеристиці крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми. Такі відомості, як соціально-рольові, соціально-демографічні, кримінально-правові та інші, наповнюють змістом особу злочинця. Досліджуваний елемент є невід'ємною складовою структури криміналістичної характеристики крадіжок чужого майна громадян, вчинених неповнолітніми.

Подальші наші дослідження спрямовуватимуться на розгляд такого структурного елемента криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, як спосіб вчинення.

Бібліографічні посилання

1. *Бедь В. В.* Юридична психологія: навч. посібник / Бедь В. В. – К., 2003.
2. *Биленчук П. Д.* Изучение личности несовершеннолетнего обвиняемого на предварительном следствии : учеб. пособие / П. Д. Биленчук, А. И. Рошин. – К., 1991.
3. *Андреев И. С.* Криминалистика : учеб. пособие для вузов / Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. – Минск, 1997.
4. *Клюев М.М.* Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього злочинця / М. М. Клюев, Ю. С. Завгородня // Право і суспільство. – 2009. – № 6. – С. 89–92.
5. *Пирожкова Т.* Відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні злочинів, вчинених неповнолітніми / Т. Пирожкова // Підприємство, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 151–154.
6. *Орбан-Лембрик Л. Е.* Юридична психологія : навч. посібник / Орбан-Лембрик Л.Е. – Ч., 2007.
7. *Туз Н. Д.* Вплив соціального середовища на формування особистості неповнолітнього злочинця [Електронний ресурс] / Н. Д. Туз // Митна справа. – 2013. – № 5(2.2). – С. 75–79. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_5\(2.2\)__16.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_5(2.2)__16.pdf)
8. *Абельцев С. Н.* Личность преступника и проблемы кримінального насилия: учеб. пособие / С. Н. Абельцев // Закон и право. – 2000.
9. *Луценко К. А.* Специфіка мотивації протиправних дій неповнолітніх / К. А. Луценко // Науковий вісник Української акад. внутр. справ. – 1997. – Вип. № 1. – С. 223–226.
10. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики: Общая теория советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М., 1977.

11. Рудницька Ю. В. Криміналістична характеристика неповнолітніх злочинців, які вчинили крадіжки [Електронний ресурс] / Ю. В. Рудницька // Митна справа. – 2013. – № 6(2.2). – С. 368–372. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_6\(2.2\)__63.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_6(2.2)__63.pdf)

12. Манжос І.О. Проблеми побудови криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою неповнолітніх / І.О. Манжос // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – 2009. – Вип. № 9. – С. 166–172.

Боднар С. М., Горобець М. С. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики краж имущества граждан, совершенных несовершеннолетними. Рассмотрен такой структурный элемент криминалистической характеристики совершенных несовершеннолетними краж имущества граждан как личность преступника. Прослежена взаимосвязь личности преступника с другими элементами криминалистической характеристики исследуемого уголовного правонарушения.

Ключевые слова: *несовершеннолетний, личность преступника, элементы криминалистической характеристики.*

Bodnar S. M., Horobets M.S. Criminal identity as an element of forensic description of theft of citizens' property committed by minors. The authors have considered such a structural element of criminalistic characteristics of juvenile theft of property of citizens as the face of the criminal. They have traced the relationship of the offender with other elements of criminalistic characteristics of investigated criminal offences.

The identity of an offender, as an element of criminalistic characteristics is-hour forensically-significant collection of psychophysiological qualities and traits, motivational orientations, emotional and rational aspects of human consciousness, which is reflected in the traces of the crime in the preparation process, the Commission and concealment of the crime as well as criminal behavior. It is important to note that the notion of the identity of juvenile offenders is markedly different from the General concept of the individual offender. In addition to the above characteristics common to any person of the offender, the identity of juvenile offenders is characterized by a number of specific features which are characteristic only for her (strong-willed, physical, intellectual, and others). However, it is equally important to know the specifics of the individual offender criminal offenses category of the study, as it allows to implement effectively the measures for the investigation and prevention. The disclosure of this issue and the subject of our article.

Keywords: *minor, criminal identity, elements of forensic description.*

Надійшла до редакції 14.04.2015

Демченко І. О.
слухач магістратури
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ГРАБЕЖІВ, ВЧИНЕНИХ ГРУПАМИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Проаналізовано причини та прояви групової злочинності серед неповнолітніх, статистику грабежів, вчинених неповнолітніми особами в Україні, та структуру злочинності неповнолітніх. Запропоновано профілактичні заходи з попередження злочинності серед неповнолітніх осіб.

Ключові слова: *неповнолітні, групова злочинність, профілактика, соціальна адаптація, девіація.*